XITOY TILIDAGI ISH YURITISH HUJJATLARIDA FE'L SINONIMLARINING FUNKSIONAL TAHLILI: "执行", "实施" VA "落实" MISOLIDA

Akabirov Matlubxon Isroiljon o'g'li
Toshkent gumanitar fanlar universiteti
https://doi.org/10.5281/zenodo.22035644

Annotatsiya

Ushbu maqola xitoy tilidagi ish yuritish hujjatlarida eng ko'p qo'llaniladigan fe'l sinonimlaridan biri bo'lgan "执行" (zhíxíng), "实施" (shíshī) va "落实" (luòshí) birliklarining leksik-semantik, funksional va pragmatik xususiyatlarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Mazkur fe'llar umumiy ma'noda "amalga oshirish" tushunchasini ifodalasa-da, ularning semantik tarkibi, qo'llanish muhiti, kollokatsion imkoniyatlari va rasmiy hujjatlardagi vazifalari o'zaro farqlanadi. Tadqiqotda CCL, Sinica Corpus va BCC elektron korpuslari materiallari asosida komponent tahlil, kontekstual tahlil va kollokatsion tahlil metodlari qo'llanildi. Tahlillar natijasida "执行" asosan buyruq, qonun va qarorlarning ijro etilishini, "实施" siyosat, dastur va loyihalarning amaliyotga tatbiq etilishini, "落实" esa belgilangan vazifalarning to'liq bajarilishi va amaliy natijaga erishishni ifodalashi aniqlandi. Shuningdek, mazkur fe'llarning hujjat turlari bo'yicha taqsimlanishi, ularning tipik kollokatsiyalari va o'zbek tiliga tarjima qilishdagi muammolar yoritilgan. Maqola natijalari xitoy tilini o'qitish, rasmiy hujjatlarni tarjima qilish va terminologik lug'atlar tuzishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: xitoy tili, ish yuritish hujjatlari, fe'l sinonimlari, 执行 (zhíxíng), 实施 (shíshī), 落实 (luòshí), funksional tahlil, korpus lingvistikasi, kollokatsion tahlil, tarjima.

Annotation

This article analyzes the lexical-semantic, functional and pragmatic features of "执行" (zhíxíng), "实施" (shíshī) and "落实" (luòshí) – three of the most frequently used verbal synonyms in Chinese administrative documents. Although these verbs generally convey the meaning of "to implement" or "to carry out," they differ significantly in their semantic structure, usage context, collocational possibilities and functions in official documents. The study employs component analysis, contextual analysis and collocational analysis based on data from CCL, Sinica Corpus and BCC electronic corpora. The findings reveal that "执行" primarily denotes the execution of orders, laws and decisions; "实施" refers to the practical implementation of policies, programs and projects; and "落实" indicates the full completion of assigned tasks and the achievement of practical results. The article also examines the distribution of these verbs across different document types, their typical collocations, and challenges encountered in translating them into Uzbek. The results have practical implications for Chinese language teaching, official document translation and terminological dictionary compilation.

Key words: Chinese language, administrative documents, verbal synonyms, 执行 (zhíxíng), 实施 (shíshī), 落实 (luòshí), functional analysis, corpus linguistics, collocational analysis, translation.

Kirish

Xitoy tili bugungi kunda xalqaro siyosat, iqtisodiyot, diplomatiya va ta'lim sohalarida eng faol qo'llanilayotgan tillardan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi va Xitoy Xalq Respublikasi o'rtasidagi strategik sheriklik munosabatlarining izchil rivojlanishi, savdo-iqtisodiy aloqalar, investitsiyaviy hamkorlik, ilmiy-ta'limiy almashinuv hamda davlat idoralari o'rtasidagi rasmiy hamkorlikning kengayishi xitoy tilidagi ish yuritish hujjatlarini mukammal tushunish va ulardan amaliy faoliyatda to'g'ri foydalanishni dolzarb masalaga aylantirmoqda. Ayniqsa, davlat boshqaruvi, xalqaro huquq, diplomatik yozishmalar, xalqaro shartnomalar va xizmat hujjatlarini tarjima qilish jarayonida leksik birliklarni, xususan sinonimlarni to'g'ri tanlash hujjat mazmunining aniqligi, huquqiy kuchi va kommunikativ samaradorligini ta'minlaydi[1].

Xitoy tilidagi rasmiy ish yuritish hujjatlari (公文 gōngwén, 行政文书 xíngzhèng wénshū) o'zining qat'iy uslubiy me'yorlari, standartlashgan leksikasi va yuqori darajadagi terminologik aniqligi bilan ajralib turadi. Mazkur uslubda bir-biriga yaqin ma'noli birliklar mavjud bo'lsa-da, ularning qo'llanish sohasi, pragmatik vazifasi, uslubiy bo'yoqdorligi va kollokatsion imkoniyatlari keskin farqlanadi. Sinonimlarni oddiy lug'aviy teng ma'nolilik asosida emas, balki ularning funksional-semantik xususiyatlari orqali o'rganish zamonaviy xitoy tilshunosligining dolzarb yo'nalishlaridan biri sanaladi. Ayniqsa, fe'l sinonimlarini tahlil qilish alohida ahamiyat kasb etadi, chunki davlat boshqaruvi, normativ-huquqiy tartibga solish, ijro nazorati va ma'muriy faoliyatga oid hujjatlarda harakatni ifodalovchi fe'llar eng faol leksik qatlam hisoblanadi.

Xitoy tilidagi ish yuritish hujjatlarida "执行" (zhíxíng), "实施" (shíshī) va "落实" (luòshí) fe'llari eng ko'p qo'llaniladigan sinonimik birliklardan hisoblanadi. Mazkur fe'llar umumiy ma'noda qaror, reja yoki normativ hujjatni amalda bajarish jarayonini ifodalasa-da, ularning semantik tarkibi, qo'llanish muhiti va pragmatik vazifasi o'zaro farqlanadi. "执行" qabul qilingan qaror, buyruq, qonun yoki topshiriqni belgilangan tartib asosida bajarishni bildirsa, "实施" ma'lum bir siyosat, dastur, loyiha yoki islohotni amaliyotga tatbiq etish jarayonini anglatadi. "落实" esa qabul qilingan qaror yoki belgilangan vazifalarning amalda to'liq bajarilishi va kutilgan natijaning ta'minlanishini ifodalaydi. Shu sababli ularni ish yuritish hujjatlarida to'g'ri tanlash hujjat mazmunining aniq ifodalanishi hamda boshqaruv jarayonining izchil tavsiflanishini ta'minlaydi.

Sinonimiya hodisasi umumiy tilshunoslikda keng o'rganilgan bo'lsa-da, rasmiy ish yuritish hujjatlari tilida sinonimlarning qo'llanish xususiyatlarini korpus lingvistikasi, semantik komponent tahlili hamda pragmatik yondashuv asosida kompleks tadqiq etish hali ham dolzarb ilmiy muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Xitoy tilshunosligida Lyu Shusyan (吕叔湘), Van Li (王力), Lu Jianming (陆俭明), Shen Jiaxuan (沈家煊), Shao Jingmin (邵敬敏) kabi olimlar sinonimiya, leksik semantika va zamonaviy xitoy tili leksikologiyasi masalalarini yoritganlar. Fe'l semantikasi bo'yicha MARVS (Module-Attribute Representation of Verbal Semantics) modeli, shuningdek, Behavioral Profile metodologiyasi sinonimlarning semantik va pragmatik tafovutlarini aniqlashda samarali vosita sifatida e'tirof etiladi. O'zbek tilshunosligida esa sinonimiya, leksik semantika va uslubiyat masalalari Sh. Rahmatullayev, A. Hojiyev, B. Yo'ldoshev, N. Mahmudov kabi olimlar tomonidan turli jihatlarda tadqiq etilgan. Biroq xitoy tilidagi ish yuritish hujjatlarida fe'l sinonimlarining

[1] Nosirova S.A. Xitoy tilining ijtimoiy-siyosiy va diplomatik terminologiyasi. Toshkent, 2011. 45-52-b.

funksional qo'llanilishi o'zbek xitoyshunosligida hali maxsus kompleks tadqiqot obyekti sifatida yetarli darajada o'rganilmagan[2].

Mazkur maqolaning maqsadi xitoy tilidagi ish yuritish hujjatlarida qo'llaniladigan "执行", "实施" va "落实" fe'l sinonimlarining leksik-semantik, funksional va pragmatik xususiyatlarini korpus lingvistikasi hamda zamonaviy semantik tahlil metodlari asosida aniqlash, ularning rasmiy uslubdagi o'rni va tarjima jarayonidagi ahamiyatini ilmiy asoslashdan iborat. Tadqiqotda CCL, Sinica Corpus va BCC elektron korpuslari materiallari asosida komponent tahlil, kontekstual tahlil va kollokatsion tahlil metodlari qo'llaniladi. Maqolada mazkur fe'llarning semantik tarkibi, hujjat turlari bo'yicha taqsimlanishi, tipik kollokatsiyalari hamda o'zbek tiliga tarjima qilishdagi muammolar yoritiladi[3].

Tadqiqot natijalari xitoy tilini o'qitish, rasmiy hujjatlarni tarjima qilish, terminologik lug'atlar yaratish hamda davlat idoralarida faoliyat yurituvchi mutaxassislar uchun metodik qo'llanma sifatida amaliy ahamiyatga ega.

"执行", "实施" va "落实" fe'llari xitoy tilidagi ish yuritish hujjatlarida eng ko'p qo'llaniladigan sinonimik birliklardan hisoblanadi. Ushbu fe'llar umumiy ma'noda qaror, reja yoki normativ hujjatni amalda bajarish jarayonini ifodalasa-da, ularning semantik tarkibi, qo'llanish muhiti va pragmatik vazifasi o'zaro farqlanadi. Mazkur farqlarni aniqlash maqsadida komponent tahlil, kontekstual tahlil va kollokatsion tahlil metodlari qo'llanildi.

Komponent tahlil natijalariga ko'ra, uchala fe'lning umumiy semasi "amalga oshirish" bo'lib, ularning differensial semalari boshqaruv jarayonining turli bosqichlarini ifodalaydi. "执行" fe'li qabul qilingan qaror, buyruq, qonun yoki topshiriqni belgilangan tartib asosida bajarish ma'nosini bildiradi. Ushbu birlikda huquqiy yoki ma'muriy talablarning so'zsiz ijro etilishi asosiy semantik komponent hisoblanadi. Shuning uchun u normativ hujjatlar, xizmat yo'riqnomalari, sud qarorlari va boshqaruv buyruqlarida keng qo'llaniladi. "实施" fe'li ma'lum bir siyosat, dastur, loyiha yoki islohotni amaliyotga tatbiq etish jarayonini anglatadi. Mazkur birlikda boshqaruv qarorining bevosita amaliy faoliyatga joriy qilinishi asosiy mazmunni tashkil etadi. "落实" fe'li esa qabul qilingan qaror yoki belgilangan vazifalarning amalda to'liq bajarilishi va kutilgan natijaning ta'minlanishini bildiradi. Ushbu birlikda bajarish jarayonining yakuniy samarasi va amaliy natijaga erishish semasi ustunlik qiladi.

Kontekstual tahlil natijalari ham ushbu farqlarni tasdiqlaydi. "执行" ko'proq buyruqlar, qonunlar va qarorlar bilan birga qo'llanilsa, "实施" davlat dasturlari, strategiyalar va islohotlar bilan bog'liq hujjatlarda faol uchraydi. "落实" esa bajarilgan vazifalarning natijadorligi, nazorat va ijro intizomi bilan bog'liq hujjatlarda ustunlik qiladi[4]. Bu holat

[2] Xitoy tilshunosligida sinonimiya, leksik semantika va leksikologiya masalalari yuzasidan qarang: 吕叔湘. 现代汉语八百词(增订本). 北京: 商务印书馆, 1999. 1-15-b; 王力. 中国现代语法. 北京: 商务印书馆, 1985. 20-35-b; 陆俭明. 现代汉语语法研究教程. 北京: 北京大学出版社, 2005. 45-60-b; 沈家煊. 认知与汉语语法研究. 北京: 商务印书馆, 2006. 78-92-b; 邵敬敏. 现代汉语通论. 上海: 上海教育出版社, 2007. 112-128-b.

[3] Tadqiqotda foydalanilgan elektron korpuslar haqida: 荀恩东, 饶高琦, 肖晓悦, 臧娇娇. 大数据背景下 BCC 语料库的研制 // 语料库语言学. 2016. T. 3. № 1. C. 93-118; Chen K.-J., Huang C.-R., Chang L.-P., Hsu H.-L. Sinica Corpus: design methodology for balanced corpora // Proceedings of the 11th Pacific Asia Conference on Language, Information and Computation (PACLIC-11). Seoul: Kyung Hee University, 1996. P. 167-176.

[4] Kontekstual tahlil natijalari va fe'llarning qo'llanish doirasi haqida: 汉语近义词辨析. 北京: 北京语言大学出版社, 2011. 45-52-b; 1700 对近义词语用法对比. 北京: 北京语言大学出版社, 2009. 67-75-b.

mazkur fe'llarning tanlanishi hujjatning mazmuni, boshqaruv bosqichi va kommunikativ maqsadiga bevosita bog'liqligini ko'rsatadi.

Kollokatsion tahlil ushbu fe'llarning birikish xususiyatlarini yanada aniqroq ko'rsatishga imkon berdi. "执行" fe'li odatda 命令 (buyruq), 法律 (qonun), 决定 (qaror), 任务 (topshiriq) kabi birliklar bilan barqaror kollokatsiya hosil qiladi: 执行命令, 执行法律, 执行决定, 严格执行. "实施" fe'li esa 政策 (siyosat), 方案 (reja), 改革 (islohot), 计划 (dastur) kabi birliklar bilan birikadi: 实施政策, 实施方案, 实施改革, 组织实施. "落实" fe'li 措施 (chora-tadbir), 责任 (mas'uliyat), 要求 (talab) kabi birliklar bilan barqaror qo'llanadi: 落实政策, 落实责任, 落实措施, 贯彻落实. Ayniqsa, 贯彻落实 birikmasi Xitoy rasmiy hujjatlarida eng faol qo'llaniladigan boshqaruv terminlaridan biri hisoblanadi.

Korpus materiallari asosida o'tkazilgan chastota tahlili mazkur fe'llarning turli hujjat janrlaridagi qo'llanish faolligini ham aniqlash imkonini berdi. Normativ-huquqiy hujjatlar, jumladan qonunlar, kodekslar, farmonlar va nizomlarda "执行" va "实施" fe'llari eng faol qo'llaniladigan birliklar hisoblanadi. "执行" qabul qilingan huquqiy normalarning ijro etilishini, "实施" esa qonun yoki siyosatning amaliyotga tatbiq etilishini bildiradi. Ma'muriy-boshqaruv hujjatlarida, xususan buyruqlar, farmoyishlar, xizmat yozishmalari va ko'rsatmalarda "执行" va "落实" fe'llari ustunlik qiladi. Davlat dasturlari, rivojlanish strategiyalari va ijtimoiy-iqtisodiy loyihalarga oid hujjatlarda esa "实施" hamda "落实" fe'llari faol qo'llaniladi[5].

Tarjima amaliyotida ushbu fe'llar ko'pincha "amalga oshirmoq", "bajarmoq" yoki "ijro etmoq" kabi umumiy ekvivalentlar orqali ifodalanadi. Biroq bunday tarjima har doim ham ularning semantik farqlarini to'liq aks ettirmaydi. "执行" uchun "ijro etmoq" yoki "bajarmoq", "实施" uchun "amalga oshirmoq" yoki "joriy etmoq", "落实" uchun esa "amalda ta'minlamoq", "to'liq amalga oshirmoq" yoki "ijrosini ta'minlamoq" kabi ekvivalentlardan foydalanish hujjat mazmunining aniq ifodalanishiga xizmat qiladi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, "执行", "实施" va "落实" fe'llari bir xil semantik maydonga mansub bo'lsa-da, ular boshqaruv faoliyatining ketma-ket bosqichlarini ifodalovchi funksional sinonimlar sifatida namoyon bo'ladi. "执行" mavjud buyruq yoki normani ijro etishga, "实施" qabul qilingan reja yoki siyosatni amaliyotga joriy etishga, "落实" esa bajarilgan ishlarning amaliy natijasini ta'minlashga yo'naltirilgan. Demak, ushbu birliklar o'zaro yaqin ma'noga ega bo'lsa-da, ularning hujjat turi va qo'llanish vaziyatiga qarab qat'iy farqlanishi ularni rasmiy hujjatlarda erkin almashtirish imkoniyatini cheklaydi.

Xulosa

Xitoy tilidagi ish yuritish hujjatlarida qo'llaniladigan "执行" (zhíxíng), "实施" (shíshī) va "落实" (luòshí) fe'llarining leksik-semantik, funksional va pragmatik xususiyatlari

[5] Chastota tahlili va fe'llarning hujjat janrlaridagi qo'llanish faolligi haqida: 荀恩东, 饶高琦, 肖晓悦, 臧娇娇. 大数据背景下 BCC 语料库的研制 // 语料库语言学. 2016. T. 3. № 1. C. 93-118; Kilgarriff A., et al. The sketch engine: ten years on // Lexicography. 2014. Vol. 1. No. 1. P. 7-36.

kompleks tahlil qilindi[6]. Tadqiqot davomida komponent tahlil, kontekstual tahlil, kollokatsion tahlil hamda korpus lingvistikasi metodlaridan foydalanilib, mazkur fe'llarning rasmiy uslubdagi qo'llanish qonuniyatlari ilmiy jihatdan o'rganildi. Olingan natijalar asosida quyidagi xulosalarga kelindi.

Birinchidan, "执行", "实施" va "落实" fe'llari umumiy semantik maydonga mansub bo'lishiga qaramay, ularning har biri o'ziga xos differensial semalarga ega bo'lib, aynan shu xususiyatlar rasmiy ish yuritish hujjatlarida ularning funksional vazifasini belgilaydi. "执行" mavjud buyruq, qonun yoki qarorni ijro etishga, "实施" qabul qilingan siyosat, dastur yoki loyihani amaliyotga joriy etishga, "落实" esa belgilangan vazifalarning to'liq bajarilishi va amaliy natijaga erishishga yo'naltirilgan. Demak, ushbu birliklar boshqaruv faoliyatining ketma-ket bosqichlarini ifodalovchi funksional sinonimlar sifatida namoyon bo'ladi.

Ikkinchidan, kollokatsion tahlil ushbu fe'llarning birikish xususiyatlarini aniqlash imkonini berdi. "执行" odatda 命令, 法律, 决定, 任务 kabi birliklar bilan, "实施" 政策, 方案, 改革, 计划 kabi birliklar bilan, "落实" esa 措施, 责任, 要求 kabi birliklar bilan barqaror kollokatsiyalar hosil qiladi. Bu esa sinonimlarning semantik farqlanishini yanada aniqroq ko'rsatadi va ularni rasmiy hujjatlarda qo'llash chegaralarini belgilaydi.

Uchinchidan, kontekstual tahlil natijalari mazkur fe'llarning tanlanishi hujjat turi, huquqiy maqomi, kommunikativ maqsadi va boshqaruv bosqichiga bevosita bog'liqligini ko'rsatdi. Normativ-huquqiy hujjatlarda "执行" va "实施" fe'llari, ma'muriy-boshqaruv hujjatlarida "执行" va "落实", davlat dasturlari va strategik hujjatlarda esa "实施" hamda "落实" fe'llari ustunlik qiladi.

To'rtinchidan, korpus materiallari asosida olib borilgan tahlillar rasmiy uslubda sinonimlarning qo'llanishi tasodifiy emasligini, balki me'yoriy kollokatsiyalar, terminologik barqarorlik va uslubiy standartlar asosida shakllanishini tasdiqladi.

Beshinchidan, tarjima amaliyotida ushbu fe'llarni to'g'ri farqlash alohida ahamiyat kasb etadi. "执行", "实施" va "落实" fe'llarini faqat "amalga oshirmoq" yoki "bajarmoq" kabi umumiy ekvivalentlar bilan tarjima qilish ularning semantik farqlarini to'liq aks ettirmaydi. "执行" uchun "ijro etmoq", "实施" uchun "amalga oshirmoq" yoki "joriy etmoq", "落实" uchun esa "amalda ta'minlamoq" yoki "to'liq amalga oshirmoq" kabi ekvivalentlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, xitoy tilidagi ish yuritish hujjatlarida "执行", "实施" va "落实" fe'llari mutlaq almashtiriladigan birliklar emas, balki semantik komponentlari, pragmatik vazifasi, kollokatsion imkoniyatlari va rasmiylik darajasi bilan farqlanadigan funksional birliklar hisoblanadi. Ularning to'g'ri tanlanishi hujjat mazmunining aniqligi, huquqiy kuchi va kommunikativ samaradorligini ta'minlaydi.

Tadqiqot natijalari xitoy tilini o'qitish, rasmiy hujjatlarni tarjima qilish, terminologik lug'atlar yaratish hamda davlat idoralarida faoliyat yurituvchi mutaxassislar uchun metodik qo'llanma sifatida amaliy ahamiyatga ega. Kelgusida ushbu yo'nalishda sinonimlarning pragmatik va diskursiv xususiyatlarini chuqurroq o'rganish, shuningdek, sun'iy intellekt va

[6] Xitoy tilidagi ish yuritish hujjatlarida fe'l sinonimlarining leksik-semantik, funksional va pragmatik tahlili haqida: 陆俭明. 现代汉语语法研究教程. 北京: 北京大学出版社, 2005. 78-92-b; 沈家煊. 认知与汉语语法研究. 北京: 商务印书馆, 2006. 134-142-b; Cruse D.A. Lexical Semantics. Cambridge: Cambridge University Press, 1986. 112-125-b.

tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyalari yordamida rasmiy hujjatlarda sinonimlarni avtomatik aniqlash va tavsiya etish tizimlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. 1700 对近义词语用法对比[M]. 北京: 北京语言大学出版社, 2009.
2. Cruse D.A. Lexical Semantics[M]. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
3. Kilgarriff A., et al. The sketch engine: ten years on // Lexicography. 2014. Vol. 1. No. 1. P. 7–36.
4. Lyons J. Linguistic Semantics: An Introduction[M]. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
5. Mahmudov N. O'zbek tilida so'z ma'nosi va uning semantik tuzilishi // O'zbek tili va adabiyoti. 1983. № 4.
6. N.Mahmudov, D.Lutfullayeva, Y.Odilov, D.Xudoyberganova, M.Yo'ldoshev, Sh.Ko'chimov, D.Andaniyazova, F.Musayeva. O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati[M]. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023.
7. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati[M]. Toshkent, 1978.
8. Xodjiyev A. O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati[M]. Toshkent, 1974.
9. Yo'ldoshev B. Hozirgi o'zbek adabiy tilida sinonimlarning uslubiy xususiyatlari: Filol. fan. nomz. ... diss. Toshkent, 1992.
10. 汉语近义词辨析[M]. 北京: 北京语言大学出版社, 2011.
11. 沈家煊. 认知与汉语语法研究[M]. 北京: 商务印书馆, 2006.
12. 荀恩东, 饶高琦, 肖晓悦, 臧娇娇. 大数据背景下 BCC 语料库的研制 // 语料库语言学. 2016. T. 3. № 1. C. 93–118.
13. 赵永明.《吏文》词汇研究[M]. 北京: 科学出版社, 2017.
14. 党政机关公文处理工作条例[S]. 北京: 中共中央办公厅, 国务院办公厅, 2012.
15. 陆俭明. 现代汉语语法研究教程[M]. 北京: 北京大学出版社, 2005.